

УДК 338.746.1

В. О. Жмуденко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань

МОНІТОРИНГ ТА КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЯК ФУНКЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

V. Zhmudenko,
PhD, associate professor of management organizations,
Uman National University of Horticulture, Uman

MONITORING AND CONTROL OF AGRICULTURAL SECTOR'S ECONOMIC SECURITY AS A FUNCTION OF STRATEGIC MANAGEMENT

Досліджено сутність державного аудиту як інструменту посилення національної економічної безпеки. Розглянуто питання необхідності створення системи державного регулювання економічної безпеки аграрної сфери та здійснення контролю за реалізацією державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки. Узагальнено основні етапи контролю реалізації стратегії. Запропоновано стратегію економічної безпеки аграрної сфери регіону, основою якої мають слугувати програми економічної безпеки галузі у регіонах, де буде чітко визначено пріоритетні напрями її розвитку шляхом програмно-цільового методу.

The essence of the public audit as a reinforcer of national economic security is investigated. The questions as to the necessity for developing the system of state control of agricultural sector and monitoring the state policy implementation for economic security are examined. The main stages of policy implementation control are summarized. The economic security strategy of agricultural sector of the region is suggested, which should serve as a basis for economic security program of local branch, which determines the priority directions of its development through program-target method.

Ключові слова: економічна безпека, стратегія, державний аудит, система моніторингу, цільові індикатори.

Key words: economic security, strategy, public audit, monitoring system, target indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Перехід до ринку в Україні зумовив великі зміни у сфері аграрних економічних відносин. Сучасний стан української аграрної економіки характеризується високим рівнем нестабільності. Глибокі та масштабні перетворення не тільки викликали суперечності, а і сформували нові загрози для вітчизняної аграрної економіки. Загрози

економічній безпеці аграрної сфери України зумовлюють необхідність створення системи державного регулювання й контролю за нею.

Заходи, що здійснюються останнім часом, зі створення системи державного регулювання економічної безпеки вже привели до певних результатів. Так, був прийнятий Закон України "Про основи національної безпеки в Україні", затверджена Президентом України "Стра-

тегія національної безпеки України". Але, на жаль, поточні заходи мають фрагментарний характер, особливо для вітчизняного АПК. Саме недостатнє науково-методичне і правове забезпечення, відсутність кардинальних практичних мір активного державного регулювання процесами забезпечення економічної безпеки склади екстремальні умови, які можуть призвести до втрати державності, економічної незалежності, повного розвалу економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поняття та принципи формування системи забезпечення економічної безпеки держави висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні учені, як Л. Абалкін, О. Барановський, І. Бінько, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко та інші. Проблема формування державної та регіональної політики в контексті забезпечення економічної безпеки аграрної сфери займалися В. Богачов, М. Малік, П. Саблук, С. Кваша, В. Ткаченко, С. Юшин та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Сучасні українські та іноземні фахівці, аналізуючи сутність економічної безпеки в ринкових умовах, не приділяють значної уваги здійсненню державного регулювання економічної безпеки в аграрній сфері. На сьогодні в науковій літературі не розроблено єдину економічну політику в аграрній сфері забезпечення економічної безпеки. Відсутня повноцінна система показників економічної безпеки, яка дала б змогу оперативну та достовірно оцінити стан аграрної економіки. Недостатньо розвинуте інформаційне забезпечення управління економічною безпекою та формування системи моніторингу економічної безпеки не дає можливості повною мірою здійснити оцінку загроз економічній безпеці аграрної сфери.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування необхідності здійснення моніторингу та контролю за станом економічної безпеки аграрної сфери як функцій стратегічного управління, що дозволило б попередити та уникнути більшості реальних та потенційних загроз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обов'язковим напрямом стратегічного управління є проведення стратегічного контро-

лю, основне завдання якого виявити, чи правильно реалізується стратегія, та чи призведе її реалізація до поставленої мети. Система стратегічного контролю передбачає: контроль за виконанням стратегічних і тактичних цілей; спостереження за етапами та строками їх виконання; оцінювання рівня виконання поставлених цілей; зворотний зв'язок, який забезпечує керівників інформацією про діяльність органів управління на місцях, сигналізує в разі виникнення потреби про необхідність коригуючих дій.

Виділяють такі основні етапи контролю реалізації стратегії:

перший — встановлення індикаторів оцінювання реалізації стратегії регіону;

другий — створення системи моніторингових змін, яка забезпечує оцінювання ступеня досягнення цілей;

третій — порівняння результатів реально го функціонування з визначеними цілями;

четвертий — оцінювання результатів порівняння і, за потреби, розробка коригуючих дій.

На думку Федулової Л.І. [1], імплементація стратегічних підходів в практику управління складними регіональними структурами викликає різноманітні трансформації в управлінських процедурах, технологіях аналітичних досліджень і прогнозування, планування, підготовки та прийняття рішень, у стилі роботи і, навіть, в організаційній культурі. Тому наявність стратегічного мислення у керівників і службовців здійснює позитивний вплив на функціонування органу регіонального управління через зміни ментальності та відношення персоналу до своїх службових обов'язків, через власне процес стратегічного планування як функції стратегічного управління і через нові позитивні результати такого управління.

Інструментом державного регулювання як соціально-економічних процесів, так і будь-якої діяльності, є державний контроль. У більшості країн світу на даний час система зовнішнього незалежного контролю, що здійснюється конституційним органом зі спеціальним статусом від імені суспільства, представлена інститутом державного аудиту, основна мета якого полягає в наданні всім зацікавленим особам незалежної інформації про те, яким чином здійснюється виконавча влада в державі. Об'єкт державного аудиту має носити загальнодержавний характер, тобто його діяльність пов'язана з управлінням: національними ресурсами (бюджетом, державною власністю, при-

родними та інтелектуальними ресурсами); проектами законодавчих і нормативних актів; оцінкою прогнозів і напрямів розвитку окремих галузей економіки, регіонів і держави в цілому.

Досвід розвинених країн доводить, що прозорість, відкритість і підзвітність державних органів суспільству забезпечує законність їх дій. Відтак, державний аудит сприяє підвищенню стабільності політичних інститутів і суспільно-політичної ситуації в цілому, адже завжди виходить із інтересів громадськості, ставить державних чиновників під контроль суспільства і тим самим зменшує загрози від їх корумпованої діяльності.

На відміну від державного фінансового контролю, державний аудит не лише фіксує проблеми, але й здатен досліджувати суть і причини виявлених відхилень, пропонувати рекомендації щодо їх усунення. Він забезпечує об'єктивну, незалежну і публічну оцінку результатів соціально-економічного розвитку в державі, дозволяє чітко визначити цілі подальшого удосконалення управління суспільством, тобто державний аудит є інструментом посилення національної економічної безпеки.

Реальним механізмом контролю за реалізацією державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки регіону має стати інституціонально-організаційна система моніторингу її стану. У зв'язку з цим в роботі [2] запропоновано організаційну систему моніторингу економічної безпеки, яка представлена як система, що включає взаємозв'язки основних процесів, функцій органів управління, науково-методичного і інформаційного забезпечення діяльності.

До моніторингу процесу стратегічного управління (планування) можна застосувати класичну методик оцінки програм, яка включає чотири основні етапи: визначення мети моніторингу; проведення оцінки мети та результату; аналіз, звіт та обговорення оцінки; рекомендації з покращення процесу та їх впровадження. Моніторинг повинен бути прозорим і широко обговорюватись та висвітлюватись в засобах масової інформації. Це не тільки створить атмосферу довіри та зацікавленості до самого процесу, а й виконуватиме освітню функцію — вчитиме посадовців засад стратегічного управління та демократизації суспільства.

Отже, процедура моніторингу має важливий організаційний аспект, пов'язаний з проблемами координації та встановлення поряд-

ку внесення необхідних змін у процесі виконання запланованих робіт, їх аналізі та подальшої реалізації. У зв'язку з цим потрібно розробити організаційно-нормативну систему моніторингу економічної безпеки будь-якого рівня управління, яка представлена як система, що включає взаємозв'язки основних процесів, функцій органів управління, науково-методичного і інформаційного забезпечення діяльності.

Систему моніторингу економічної безпеки аграрної сфери на державному (регіональному) рівні, у функції якої входить: науково-методичне, організаційно-фінансове та інформаційне забезпечення, а також контроль за реалізацією заходів стратегії економічної безпеки.

Однією з важливих вимог до системи моніторингу є простота, і універсальність її реалізації. Система моніторингу економічної безпеки в державі повинна мати дворівневу структуру: державний, регіональний. На державному рівні моніторинг виконується на користь розвитку АПК України і є системою безперервного спостереження і аналізу стану соціально-економічної і фінансової сфери регіонів як господарюючих суб'єктів держави, оперативного регулювання і організації їм допомоги в усуненні негативних тенденцій і явищ в їх розвитку. На регіональному рівні моніторинг є системою регулярного спостереження за поточним станом і короткострокового прогнозування динаміки розвитку процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві і економіці.

Отже, процедура моніторингу має важливий організаційний аспект, пов'язаний з проблемами координації та встановлення порядку внесення необхідних змін у процесі виконання запланованих робіт, їх аналізі та подальшу реалізацію. Контроль за виконанням стратегічного плану є однією з головних форм попередження негативного розвитку подій та зменшення наслідків від непередбачених процесів. Основна мета моніторингу стратегічного планування — оперативний контроль за змінами в соціальних процесах, оцінка міри відповідності запланованому напрямку розвитку, отримання якісних і кількісних показників змін соціальної ситуації, у відносинах між основними учасниками соціально-політичного процесу. Відтак, моніторинг — це один з каналів зворотного зв'язку в механізмі саморегуляції процесів суспільного розвитку.

Система індикаторів має давати "зрізи" ситуації і можливість простежити зміну пара-

метрів забезпечення економічної безпеки в динаміці та у порівнянні з іншими регіонами. Для пояснення ситуації, розкриття причинно-наслідкового зв'язку, отримані дані мають у кожному індивідуальному випадку інтерпретуватись експертами. Маючи за мету створити можливість для спостереження за діяльністю органів влади, суб'єктів господарювання необхідно вибрати індикатори, що відповідали б цьому завданню.

Ще однією ланкою здійснення повномасштабного контролю за ходом виконання стратегії та різних програм, планів, проектів тощо, особливо якщо в них є державна частка фінансування, є проведення експертних перевірок. Ефективне опрацювання результатів експертних перевірок дає змогу виявити проблемні місця механізмів і процедур їх реалізації, визначити ступінь обумовленості невирішеними проблемами шляхом розроблення та затвердження і, зрештою, розробити й здійснити заходи, спрямовані на:

- удосконалення механізму управління програмами, планами тощо;
- підвищення результативності та ефективності реалізації заходів;
- упорядкування використання бюджетних та позабюджетних коштів;
- активізацію залучення коштів з позабюджетних джерел;
- концентрацію ресурсів на вирішенні ключових проблем.

У процесі проведення експертної перевірки мають бути встановлені і оцінені такі моменти, як дотримання державними замовниками і виконавцями положень нормативно-правових актів, договірних документів, контрактів, фінансових зобов'язань, проектів та завдань, що перевіряються.

Наступним етапом перевірки реалізації стратегії повинно стати здійснення оцінки: стану справ з реалізацією конкретних заходів, проектів, робіт та наданих послуг тощо; управління та механізму реалізації; звітності про реалізацію та про використання фінансових ресурсів.

Враховуючи, що реалізація переважної більшості програм та проектів стратегічного плану характеризується суттєвими недоліками, експертні перевірки допоможуть, з одного боку, виявити проблемні місця кожного конкретного проекту, визначити шляхи їх усунення, оцінити необхідні витрати та зробити висновок про доцільність продовження чи закриття проекту, внесення певних коректив у хід його виконання, а з іншого — узагальнити отримані

результати та удосконалити процедури розробки та реалізації проектів і програм. Основними питаннями, що мають бути висвітлені та проаналізовані в ході проведення експертних перевірок, є такі.

1. Проведення оцінки загальних характеристик стратегії, проекту (програми) таких, як проблематика, організаційні, структурні та часові реквізити тощо. Важливими є питання, що свідчать про наявність чи відсутність чіткості та ясності у формулюванні генеральної мети проекту, відповідність проекту пріоритетам стратегії економічної безпеки, наявність дублювання заходів інших державних, регіональних, місцевих програм чи приватних ініціатив.

2. Аналіз цільових індикаторів, що затверджені стратегією, для чого необхідно визначити:

чи сформульовано обмежене число кількісно вимірювальних цільових показників, які б допомогли оцінити кінцеву результативність стратегії в середньо-, довгостроковому аспекті та охопити економічний, науковий, інноваційний, соціальний та екологічний ефекти;

чи сформований в стратегії графік термінів досягнення цільових показників, і чи має вона чітко визначені строки та етапи реалізації заходів для досягнення проміжних цілей;

чи визначені в стратегії кількісні щорічні показники результативності її виконання за найбільш важливими проміжними та кінцевими етапами.

3. Стан фінансування стратегії економічної безпеки регіону оцінюється за такими напрямками: ступінь обґрунтування обсягу заявлених ресурсів; рівень фінансування плану за джерелами; залучення коштів з позабюджетних джерел.

4. Управління реалізацією стратегії оцінюється за такими складовими: моніторинг за ходом виконання стратегії; процедура відбору виконавців; якість звітності, що надається.

5. Оцінка результатів реалізації стратегії має містити показники: ступінь досягнення проміжних та кінцевих результатів та відповідність їх пріоритетам і цілям стратегії; досягнення різних індикаторів; економічний ефект від реалізації різних проектів та заходів.

За результатами експертної перевірки ходу виконання стратегії економічної безпеки регіону мають бути прийняті рішення, а саме:

— доцільність продовження виконання проєктів в рамках стратегії чи прийняття рішення про їх припинення;

— необхідність коригування, призупинення чи виключення заходів з плану стратегії, що визнані неефективними чи незабезпеченими фінансуванням;

— доцільність зміни форм та методів управління реалізацією стратегії;

— необхідність застосування санкцій до учасників реалізації стратегії.

Таким чином, стратегію економічної безпеки аграрної сфери регіону слід розробляти як чітку програму дій із врахуванням внутрішніх і зовнішніх загроз. Як зазначає Кваша С. [3], надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від нього залежить не лише її продовольча, а й національна та економічна безпека. Тому проблему продовольчої безпеки України в умовах транзитивного розвитку економіки необхідно розглядати в контексті саме економічної безпеки, оскільки в ній сконцентровані головні напрями аграрної політики та економічних реформ у ринкових умовах. У цьому процесі знаходять відображення реальні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, стан продовольчого ринку та становище споживачів на ньому, визначається ступінь залежності від світового ринку продовольства.

Основою такої стратегії мають слугувати програми економічної безпеки галузі у регіонах, де будуть чітко визначені пріоритетні напрями її розвитку шляхом програмно-цільового методу. Чітке й детальне визначення усіх процедур, пов'язаних з розробленням, затвердженням та реалізацією заходів плану реалізації стратегії економічної безпеки, поряд з налагодженням надійного моніторингу та удосконаленням контролю за їх виконанням дасть змогу значно підвищити ефективність її реалізації.

Ринковий механізм реалізації стратегії економічної безпеки відображає маркетингову спрямованість управління регіоном, що дозволяє ефективніше задовольняти потреби споживачів і отримувати запланований результат. Його ефективність можна узагальнити в таких категоріях: знання джерел конкурентних переваг та маркетингового контексту; розуміння ролі диференціації товарів; моніторинг конкурентного середовища; знання власних сильних і слабких сторін; розуміння сегментації ринку; знання динаміки розвитку ринку; вміння встановлювати стра-

тегічні пріоритети; постійна орієнтація на споживача тощо [4].

Важливу функцію в забезпеченні економічної безпеки та конкурентоспроможності будь-яких товарів і послуг виконує добросовісна конкуренція. Статистика щодо того, скільки "втрачають" компанії під час виходу на ринок з боку сторонніх організацій за рахунок недоброякісної продукції і підробок (аналіз по продукції, що відноситься до запатентованих наукових розробок): \$ 600 млрд на рік по всьому експортному ринку на світовому просторі, а частка втрат американських компаній — до \$ 250 млрд. Ключовим інструментом в боротьбі, що продовжується, з контрафакцією являються нові та високі технології. Для цього проводиться оцінка ризиків на основі технологічного виробництва самого інноваційного продукту як на окремо взятому підприємстві, так і підсумовуються загальні ризики, що понесли підприємства регіону під час випуску інноваційної продукції [5].

З прийняттям Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" [6] законодавство почало формувати окрему галузь конкурентного права, яка не тільки більш детально визначила поняття "недобросовісна конкуренція", а й передбачила найхарактерніші прояви недобросовісних дій, створила сприятливі умови захисту інтересів учасників ринку. Закон розрізняє три блоки характерних порушень правил добросовісної конкуренції: неправомірне використання ділової репутації підприємства; створення перешкод та досягнення неправомірних переваг у конкуренції; неправомірне збирання та розголошення комерційної таємниці.

Основною метою регіонального управління стратегією економічної безпеки має стати, в тому числі, вирішення інноваційно-технологічних проблем, що забезпечить комплексний, збалансований, ефективний розвиток регіону, раціональне використання трудових ресурсів, ефективне використання науково-дослідницького та виробничо-технологічного потенціалу регіону. Втім, ринкові механізми мають стати невід'ємним елементом формування замовлень на наукові дослідження й розробки, що проводяться в регіоні. Так, при відборі проєктів слід проводити детальну економічну експертизу, оцінювати показники ефективності впровадження й ризиків, відпрацювати схеми впровадження одержаних результатів у виробництво, що забезпечить підвищення економічної безпеки регіону.

**ВИСНОВКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ
РОЗРОБОК**

Отже, для забезпечення економічної безпеки стратегічними напрямами державного регулювання розвитком аграрного сектору економіки мають стати такі: забезпечення умов для виробничої діяльності суб'єктів підприємництва з метою нарощування обсягів виробництва аграрної продукції відповідно до потреб населення України і світового ринку; регулювання цінової доступності продуктів харчування для споживача; досягнення показників якості продуктів харчування.

Виконання цих вимог забезпечить не тільки реалізацію інноваційної політики уряду, передусім у частині виведення країни на етап сталого економічного розвитку та відродження вітчизняного аграрного виробництва, а й забезпечить зростання його прибутковості та конкурентоспроможності аграрної продукції, збільшення зайнятості населення й підвищення якості життя, що буде гарантувати високий рівень економічної безпеки як країни, так і регіонів. Механізм забезпечення економічної безпеки аграрної сфери регіону, що покликаний підтримувати оптимальне значення рівня економічної безпеки аграрного виробництва, має задовольнити продовольчу та економічну безпеку країни. Такий механізм повинен реально сприяти забезпеченню національної економічної безпеки в цілому, реалізація якого має здійснюватись на основі максимальної ефективності від дій державних органів влади, їх регіональних представників на місцях та органів місцевого самоврядування, а також забезпечувати розбудову ринкових механізмів в умовах глобалізаційних викликів. До перспектив подальших досліджень в контексті забезпечення економічної безпеки, вважаємо, що варто віднести сукупність дій та заходів, що направлені на ефективне планування, організацію і контроль за процесами накопичення, використання та примноження економічного потенціалу регіону.

Література:

1. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів: монографія / За ред. д-ра екон. наук професора Л.І. Федулової; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". — К., 2013. — 724 с.

2. Жмуденко В.О. Державне регулювання економічної безпеки АПК України // Менед-

жмент XXI ст.: проблеми і перспективи: кол. моногр. / В.О. Жмуденко. — Умань: Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2011. — С. 348—351.

3. Кваша С. Продовольча безпека та експортний зерновий потенціал України / С. Кваша // Агропрофі. Український тижневик ділової інформації, 21 жовтня 2011 р. — № 39. — С. 7.

4. Ткаченко В.Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов: монография / Под общ. редакцией проф. В.Г. Ткаченко и проф. В.И. Богачева. — Луганск. — Ровеньки: МАПУ, ЛНАУ, 2007. — 330 с.

5. Дюбо О.М. Ресурсне забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств АПК / О.М. Дюбо // Економічний вісник Донбасу. — 2011. — № 3. — С. 32—36.

6. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7.06.96, №236/96 // Відомості ВР України. — 1996. — №36. — С. 485.

References:

1. Fedulova, L.I. (2013), Regionalni innovatsiini systemy Ukrainy: stan formuvannia ta rozvytku v umovakh intehratsiinykh protsesiv [Local innovation systems of Ukraine: formation and development under integration processes], DU "Instytut ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

2. Zhmudenko, V.A. (2011), Menedzhment XXI st.: problemy i perspektivy [Management of the XXI century: problems and prospects], Redaktsiino-vydavnychiy viddil UNUS, Uman, Ukraine.

3. Kvasha, S. (2011), "Prodovolcha bezpeka ta eksportnyi zernovyi potentsial Ukrainu", Ahroprofi. Ukrainskyi tyzhnevnyk dilovoi informatsii, vol. 39, pp. 7.

4. Tkachenko, V.G. (2007), Ekonomicheskaya bezopasnost Ukrainy v usloviyakh rynochnykh transformatsyonnykh protsessov [Economic security of Ukraine in the conditions of market transformation processes], Rovenki: MAPU, LNAU, Lugansk, Ukraine.

5. Diubo, O.M. (2011), "Resursne zabezpechennia systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpryemstv APK", Ekonomichniy visnyk Donbasu, vol. 3, pp. 32—36.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "About protection against unfair competition", Vidomosti VR Ukrainy, vol. 36.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.